

CONVERSA

Carme Simon

ACTIVISTA CULTURAL
OLOTINA I, FINS FA
POC, DIRECTORA DE LA
BIBLIOTECA D'OLOT

PRIMERS RELLEUS

Matthew Tree

RETRAT DE FAMÍLIA

**Can Comes,
de Fontcoberta**

PAGESOS DE SEQUER,
ASSENTATS A LES
QUATRE-SOQUES,
CONTINUEN DEMPEUS
ENTRE EL BESTIAR,
ELS CAMPS I
L'AGROTURISME

PERFILS

Conxita Vilalta

ÀVIA CENTENÀRIA
APASSIONADA PEL
PAISATGE I LA GENT DE
LA VALL DE BANYA

Francesc Ricart

CUNICULTOR I GRAN
DIVULGADOR DEL
PATRIMONI DE LA COT
I LA VALL DEL BAC

**Joan i Raimon
de Palau**

PINTORS BANYOLINS
MARCATS PEL
MESTRATGE DEL SEU
PARE, JOAN DE PALAU

INDRET

**Sant Aniol
de Finestres**

A PEU

**Vilademí i la
serra de Bonaire****De Sant Ferriol
a Sant Silvestre**

les garrotxes

www.grupgavarres.cat

DOSSIER

PICAPEDRERS, MINERS, CALCINERS...

47 pàgines que s'endinsen a les entranyes de la terra i ens parlen de materials i treballadors que durant dècades n'han explotat els recursos; ja sigui el basalt de Castellfollit, el travertí de Banyoles, els minerals de les mines d'Ogassa, la calç de Beuda i Besalú...

Això no és una planteta

És un tresor*

Gaudim dels espais naturals i respectem-los. Preservem-ne la biodiversitat.

*Exemplar d'*Anthemis maritima*. Duna d'Empúries.

Diputació de Girona

DIRECTOR >

Jordi Nierga
jordi@grupgavarres.cat

COORDINADOR DE PATRIMONI >

Guerau Palmada

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
garrotxes@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS >

Joaquim Agustí i Bassols
Jordi Altesa
Berta Artigas Fontàs
Marta Carbonés
Marc Cargol
Esther Carreras
Joan Carreres
Pere Cerro
Josep Clara
Jaume Colomer
Ernest Costa i Savoia
Pere Duran
Ramon Estéban
Ramon Estéban Bochaca
Mònica Font
Joan Garcia
Francesc Ginabreda
Mariona Gispert
Josep Grabuleda
Eva Guibas Guilana
Llaila Juez
Marta Masó Escobairó
Josep M. Massip
Anna Noguer
Paula Núñez Gubert
Rosa Pagès
Clara Pedrosa
Miquel Peral
Dolors Pinatella
Xavier Plana
Llorenç Planagumà
Joan Pontacq
Carles Puncernau Ferrer
Quim Roca Mallerach
Miquel Rustullet
Ester Sala
Joan Sala
Rosa Sala Camprodon
Pep Sau
Xavier Solà
Santi Soler
Matthew Tree
Sònia Tubert
Xavier Valeri
Josep Valls
Josep Vilar
Xavier Xargay

EDICIÓ DE TEXTOS >

Gavina Freixa

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > GI-381-2008

ISSN > 2013-3693

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >

Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART >

Jon Giere
disseny@grupgavarres.cat

REDACCIÓ I COMUNICACIÓ >

Mar Camps
mar@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Jaume Carbó
jaume@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

Montse Casas
subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
cadipedaforca@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

> Premis Amics de l'Alta Garrotxa
'Memorial Ramon Sala Canadell
2015'

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB EINES
CEDIDES PER JOSEP M.
ANGLADA I JOSEP COMA.
AUTOR: PEP SAU.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS INESPERAT

MATTHEW TREE (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

6-9

ACTUALITAT

10-17

CONVERSA CARME SIMON

RAMON ESTÉBAN (TEXT) // PEP SAU (FOTOGRAFIA)

18-22

RETRAT DE FAMÍLIA CAN COMES DE FONTCOBERTA

ERNEST COSTA I SAVOIA (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

24-29

PERFILS

CONXITA VILALTA / FRANCESC RICART / JOAN I RAIMON DE PALAU

MÒNICA FONT / JORDI ALTESA / XAVIER XARGAY (TEXT)
QUIM ROCA MALLARACH / PEP SAU / PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

31-77

DOSSIER PICAPEDRERS, MINERS, CALCINERS...

JORDI NIERGA (COORDINACIÓ)

79-95

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // HISTÒRIA // NISSAGUES // VELLIS FOGONS
BOTIGUES DE TOTA LA VIDA // FAUNA // PLANTES I REMEIS

96-99

INDRET SANT ANIOL DE FINESTRES

SÒNIA TUBERT (TEXT) / XAVIER PLANA (FOTOGRAFIA)

100-103

A PEU

VILADEMÍ I LA SERRA DE BONAIRE

JOAN PONTACQ SEGURANYES (TEXT I FOTOGRAFIA)

DE SANT FERRIOL A SANT SILVESTRE

JOAQUIM AGUSTÍ I BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA FÀBRQUES I TALLERS TÈXTILS

QUIM ROCA MALLARACH (RECERCA FOTOGRÀFICA I DOCUMENTACIÓ)

Inesperat

Si neixes i creixes a una ciutat gran (Londres, en el meu cas) i cap als 26 anys et traslledes a una altra ciutat gran (Barcelona, en el meu cas) acabes creient –i fins i tot donant per descomptat– que viure en una ciutat gran és l'única manera de viure. I punt. Així mateix, acabes donant gràcies cada dia –al Déu en el qual potser no creus– pel fet que quan camines pels carrers de la capital que t'ha tocat, ningú no et saluda perquè ningú no et coneix; i que –si busques– podràs trobar absolutament qualsevol cosa que t'hagis convençut que necessitis, des d'un endoll compatible amb els sòcols australians fins a una ampolla de vodka kazakh; i que puguis viatjar a barris que són tan diferents els uns dels altres, és com si estiguessin ubicats en hemisferis diferents; i que puguis tastar la cuina de tots i cadascun dels 195 països oficials del món a més de la d'un bon grapat dels no oficials, des d'Escòcia a Taiwan passant per Catalunya; i que puguis veure tots els fenotips humans haguts i per haver i escoltar tots els idiomes ídem. I un llarg etcètera (com se sol dir).

Ara bé, quan vivia tot l'any a Barcelona, sí que de tant en tant visitava segons quins pobles rurals. Durant un dia, només, perquè al cap de vuit hores ja havia vist tot el poble, havia dinat en un dels dos restaurants que hi havia, no hi havia res que volia comprar a les botigues –si és que n'hi havia– i ja tenia la sensació que d'un moment a l'altre la gent em començaria a saludar tot i no conèixer-me gens. En fi, estava ben segur que no estava fet per viure en un lloc de menys d'un milió d'habitants, pel cap baix.

Fins que un dia –la data del qual se m'escapa– estava assegut en un tren camí de Girona i en mirar per la finestra vaig veure un verd sense interrupcions: devien ser arbres, camps, prats, turons, rostolls, jo què sabia, però per primera vegada en ma vida, tot aquest verd em va fer sentir alhora lliure i nostàlgic, com si sempre hagués estat esperant les paraules, gens imaginàries, que aquesta extensió de verd de cop em va començar a xiuxiuejar: «Tota la teva vida t'has estat preocupant per coses sense importància, començant per tu mateix, i ara ha arribat l'hora de baixar del carro –alhora ornamentat i inestable– de les aspiracions pròpies, al qual vas pujar quan ja eres adolescent i que mai no t'ha portat a cap lloc que hagués valgut la pena. M'ESTÀS SENTINT?».

Si no hagués estat envoltat d'altres passatgers, hauria plorat –si més no una mica– allà mateix.

L'any 2011, va morir ma mare inoblidable. La venda del seu pis londinenc em va donar la possibilitat de comprar una llar pròpia a Catalunya. Vaig passar sis mesos a Barcelona mirant pisos massa cars i desvergonyidament tronats.

Llavors, em vaig recordar d'un lloc i d'un llac que havia visitat feia uns quinze anys i que m'havien agradat molt. Vaig trucar a unes quantes agències immobiliàries a Banyoles i al cap de poc, la meua companya i jo vam passar tot un cap de setmana visitant pisos, fins que vam trobar una casa sencera prou bé de preu i en condicions tan bones que feia que els apartaments que havia vist a Barcelona semblessin insults dirigits a mi personalment.

Al principi, volíem posar la casa banyolina de lloguer. Però després d'haver-hi passat uns quants caps de setmana vam decidir que no, que la volíem per nosaltres sols per tal de passar com més temps millor al Pla de l'Estany.

I ara, al cap de set anys, no vull viure –ni morir– en un altre lloc. Banyoles ha posat fi a la meua paranoia antipoble: els únics que em saluden són els amics, hi puc comprar qualsevol cosa que necessiti (potser perquè necessito cada cop menys coses); hi puc menjar les menses que més m'agraden (i no m'importa que no siguin de dos-cents països diferents); i –parlant de fenotips diferents– gràcies a alguns membres de la comunitat afro-banyolina, he après més sobre als avantatges i desavantatges de ser de descendència africana a Europa, que mai no hauria après a Barcelona (o a Londres).

És més, ja que he arribat a una edat a la qual alguns amics m'havien assegurat que no arribaria mai (a causa del ritme de vida que portava, i no vull entrar en detalls), soc conscient que ja toca cuidar-me ni que sigui una mica; i és com si Banyoles, i el seu estany, i la seva comarca –amb aquella tranquil·litat animada que traspua– estiguessin fets a propòsit per perllongar la vida de qualsevol persona que hi visqui. Quan camino per l'estany (o a través de la zona industrial, o on sigui) tinc la sensació que Banyoles i la seva comarca volen

mantenir-me viu, volen evitar que la vida se m'acabi abans d'hora com segurament ho faria en un altre entorn –però en aquest, no. Definitivament, no!

Alguns de nosaltres vivim afectats i consternats i preocupats i esporuguits i obstaculitzats només pels propis alts i baixos, per les nostres pròpies trifulgues, per qualsevol turment i dolor sempre que estiguin lligats íntimament a nosaltres, sempre que formin part dels nostres cossos i de les nostres ments.

Per primera vegada, a Banyoles vaig entendre que hi havia dolors, daltabaixos, plaers, dubtes, bel·leses i lletjors que existien fora de mi mateix. No es tracta de cap experiència transcendental, sinó d'un fet tan senzill que costa descriure'l.

Deu ser per això que cada cop que arribo a Banyoles, la meua pressió arterial baixa, les arrugues habituals que m'irriten el cervell s'esvaneixen i les paraules *èxit* i *fracàs* deixen de tenir sentit: si soc a Banyoles, per exemple, tant em fa que certs editors anglesos em rebutgin les novel·les en anglès (que mai no deixaré d'escriure) atès que Banyoles i la seva comarca m'han assegurat que la importància de tot plegat –incloent-hi, és clar, la de certs editors anglesos– és del tot relativa. En fi, un cop instal·lat a Banyoles, els meus maldecaps quotidians ja no em fan mal al cap.

I encara hi ha gent que em pregunta per què hi vull viure set dies la setmana en comptes de quatre ☘

conversa

AMB L'ACTIVISTA CULTURAL OLOTINA CARMÉ SIMON > FINS FA POC HA ESTAT LA DIRECTORA DE LA BIBLIOTECA D'OLOT I VA SER FUNDADORA DE L'EDITORIAL DE BATET. TAMBÉ HA INVERTIT MOLTS RECURSOS EN LA REHABILITACIÓ D'EDIFICIS AL BARRI VELL DE LA SEVA CIUTAT I A L'ALTA GARROTXA, D'ENTRE ELS QUALS DESTACA LLONGARRIU, A LA VALL DEL BAC. L'ANY PASSAT L'AJUNTAMENT D'OLOT LI VA ATORGAR LES ALES A LA CULTURA EN RECONeixEMENT A LA SEVA TRAJECTÒRIA.

RAMON ESTÉBAN TEXT
PEP SAU FOTOGRAFIA

Carmé Simon

—Si em demanessin quina és la dona d'Olot amb més poder, jo respondria sense dubtar que la Carmé Simon. Què li sembla?

—«Doncs et donaria una mica de raó. No tinc tot el poder, ni de bon tros, però sí que em sento poderosa. Hi ha una cosa que pesa molt, a Olot, que és la meva família. I imagina't el que em pesa a mi, també! La meva família ha estat sempre molt implicada amb la ciutat; ja ve del meu avi i després el meu pare ho va seguir i, d'alguna manera, jo ho continuo, això. És cert que vaig marxar a estudiar a fora, però sempre m'he sentit molt d'aquí, molt arrelada aquí. Vaig tornar perquè vaig voler i, de fet, soc l'única de la família que he tornat voluntàriament, una decisió que és de les més importants que he pres en la meva vida. A part, he tingut una feina que no és allò de treballar en un racó, sinó que ha estat molt pública. A la biblioteca sempre fèiem la broma de dir que les que hi treballem som 'dones públiques' [riu]. A més,

jo n'era la directora que va renovar-la per fer-la molt més important del que ja era, que déu n'hi do l'important que era. La vaig engrandir més, sobretot pel que fa al pes social. Això, barrejat amb el fet que no he estat de les persones que van de casa a la feina i de la feina a casa, sinó que m'he fet amb tothom a l'hora de sortir a les nits, de conèixer gent... Entre una cosa i una altra, i el de més enllà, doncs sí, em considero una persona amb influència. Per mi és una cosa bona, la gaudeixo, en el bon sentit de la paraula.»

—Va ser ben acceptat a la seva família que tirés cap al món de la cultura, en lloc, posem per cas, de seguir amb els negocis?

—«A la generació a la qual pertanyo, el patriarcat encara pesava molt i de qui s'esperava que portessin els negocis eren els homes. En aquest sentit, si no ens interessava ficar-nos en l'empresa, les dones teníem més llibertat. De totes maneres,

RAMON ESTÉBAN. Olot, 1961. Periodista
PEP SAU. Olot, 1963. Fotògraf

retrat de família

CAN COMES, DE FONTCOBERTA > MODERNAMENT TAMBÉ S'ANOMENA LES QUATRE-SOQUES, JA SIGUI AVANTPOSANT-HI L'ARTICLE O NO. TANT SE VAL. EL NOM LI VE D'UN INDRET MOLT PROPER, DIT AIXÍ PER HAVER-LO CENTRAT UN ARBRE, SEMBLARIA UNA AULINA, CONSTITUÏT PER QUATRE CAMES O SOQUES.

ERNEST COSTA I SAVOIA TEXT
PERE DURAN FOTOGRAFIA

El rem continua

Pagesos de sequer. Potser era d'una pagesia humil, potser estava cansat d'anar d'una masoveria a una altra a l'encalç d'un futur incert. Fos com fos, decidí disposar d'un aixopluc propi per no dependre dels altres. Tal dit, tal fet: incansablement, l'home omplia coves amb rocs que treia de Farga i els carretejava als confins de les parròquies de Vilavenut i Fontcoberta. Finalment acabà el projecte i s'establí a la construcció que havia aixecat. Dir-ne casa, possiblement seria exagerat. Posem-hi que era un casot i prou. Suficient perquè servís d'acte fundacional de can Comes, no en va el nostre home es deia Miquel Comas i Ferrer.

Miquel serà el nom per antonomàsia de la família. No està gens malament pel gavadal i la potència de les connexions pageses que té aquest arcàngel

i per com es troba estès arreu del país. Tant, que ha donat peu a una dotzena de diminutius! Respecte a la ruralia, la data de la seva festivitat té una significació gran: tant fita la verema i la sembra com el temps d'abandonar les pastures d'estiu i anar-se'n a les d'hivern, el moment que comencen o acaben alguns contractes, o quan s'inicia la tardor, un mot que en diverses contrades es canvia pel de *santmiquelada*.

És probable que el lloc escollit per construir no fos gaire estimat perquè veïneja amb un mulladiu i aquests espais, i més si eren d'aigües somes que es renovaven poc, es tenien per insans i es defugien. De fet, disposant dels rudimentaris coneixements mèdics d'èpoques pretèrites, aquestes aigües propiciaven infeccions preocupants. Si solament hem donat un cop d'ull a

l'entorn de can Comes ens sorprendrà l'existència d'un mulladiu en una contrada visiblement secanosa. Però sí, al fons de la vallada continua havent-hi un illot humit. Que encara hi hagi el camp i el rec del Jonquet, una planta que només es cria on hi ha aflluència d'aigua, ho prova. L'indret, doncs, devia ser considerat insalubre, però tenia l'avantatge de les comunicacions: a un tirant de roc i exactament a les quatre-soques, s'encreuaven dos camins vells localment importants, els que lligaven Fontcoberta i Cornellà del Terri, i Vilavenut amb Banyoles. Pensem que una carretera moderna entre les dues darres poblacions no s'enllestí fins fa una cinquantena d'anys!

L'arxiver Josep Grabuleda i Sitjà documenta que «portar sant Martí a l'estany» consistia a fer pregàries al

ERNEST COSTA I SAVOIA. Bescanó, 1940. Fotògraf i escriptor
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf

patró banyolí perquè allunyés alguna malvestat, sobretot una seca persistent. Si passats uns dies prudencials el sant havia atès els precés, es portaven les relíquies a la vora de l'estany i un capellà hi espargia aigua prèviament beneïda. És a dir, només s'hi anava quan s'havia posat a prova el sant i per feina feta, que aquí som gent pragmàtica. Les manifestacions aplegaven un gran nombre d'habitants de les parròquies veïnes, entre les quals les de Vilavenut i Fontcoberta, i se'n van fer fins a l'any 1878. Si tenim en compte que durant aquella centúria del XIX s'anà unes setze vegades a l'estany, convindrem que les seques es repeteixen una i altra vegada i que, en èpoques de penúries, constituïen una amenaça demolidora.

Atès que els anys 1866, 1867, 1868 i 1878 s'anà a l'estany i que les terres

de can Comes són de sequer, no sorprendria que el nostre home hagués participat d'aquelles manifestacions; processons, si volem afinar. Amb seguretat, però, era d'aquella estirp de pagesos més avesats a mirar el cel que no pas els possibles esplets. Quin neguit, quan dia rere dia no veia ni un núvol que marqués pluja. I tornar a mirar el cel perquè ara plovia a semalades i la collita que havia de garantir la subsistència de l'any se n'anava en orris. De vegades eren les tramuntanades de Roses o de Canigó, tant és, les que arribaven a assecar les paraules; o un ponent mal cuat que ho escaldufava tot, o qualsevol altra amenitat meteorològica. Que el 1942 a can Comes firmessin una «póliza de seguro contra pedrizco» no és cap caprici; és un temor arrapat a la manera de ser i difícil de comprendre per un

pagès de terres atlàntiques, aquelles que són de clima assenyat i més ben regades que les nostres.

Set baules. Correntment les cases pageses vertebren un espai amb tres horitzons de treball, ni que siguin reduïts: l'agrícola, el de les pastures i el forestal. Ben a l'inrevés, a can Comes només han disposat d'una petita superfície del primer. El de la terra i els camps. Inicialment, 22 vessanes. I no sembla probable que hagués tingut altres horitzons i els haguessin artigit: n'hi hauria memòria oral o escrita. El que sí han anat canviant són els conreus. Egocentristes com som ens creiem ser la mesura de tot i que les coses que hem apamat són les de sempre. Aquí mateix, on ara només veiem cereal, hi havia hagut vinya que llevava raïms de postres, algun olivet i,

En Miquel Teixidor Comas amb la seva dona Maria Romans Vergés, els fills Miquel i Pau, la muller d'en Pau, Mireia Boix, i el seu fill petit, en Blai Teixidor, a can Comes de l'indret de les Quatre-soques, de Fontcoberta.

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA > FÀBRIQUES I TALLERS TÈXTILS

M1

Treballadores de la fàbrica de gènere de punt de can Sacrest, situada a la ronda de Sant Bernat, a Olot. En una de les portes exteriors, en una reixa de ferro, porta la data 'SACREST-1789'.

ANY: 1885

AUTOR: VICENÇ GRIVÉ
COMA

PROCEDÈNCIA: ACGAX.
FONS A 440 M SOBRE
EL NIVELL DEL MAR

M2

Retrat d'un grup de treballadores, treballadors, nens, nenes i infants d'una fàbrica tèxtil a Borgonyà, on veiem que algunes dones porten bobines i llançadores a les mans; podria tractar-se de La Fàbrica, al costat de la fàbrica Callís, entre Cornellà del Terri i Borgonyà.

ANY: 1914

AUTOR: VALENTÍ FARGNOLI ANNETTA

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY. COL·LECCIÓ LLUÍS MARTÍ SALLÓ

DOSSIER

PICAPEDRERS, MINERS, CALCINERS...

JORDI NIERGA > COORDINACIÓ

Una terra de picar pedra	32	JORDI NIERGA [Banyoles, 1985. Periodista]
Terra trencada	34	LLORENÇ PLANAGUMÀ [Olot, 1968. Llicenciat en ciències geològiques]
A Ogassa, entre el pic i l'aixada	36	JOAN GARCIA [Sant Joan de les Abadesses, 1982. Periodista i realitzador audiovisual]
Jornades de fins a deu hores	39	JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]
La Crestella de Setcases	40	MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]
Els picapedrers de Sant Joan les Fonts	42	XAVIER VALERI [Sant Joan les Fonts, 1958. Periodista]
Les mines de l'Alta Garrotxa	44	JOAN CARRERES [Viladamat, 1976. Fotògraf i escriptor]
Les pedreres de Beuda	46	PERE CERRO [Sant Jaume de Llierca, 1951. Mestre jubilat]
Un artesà de l'alabastre	48	PERE CERRO
PERFIL > Lluís Oliveras	49	PERE CERRO
En Joan de la calç	50	JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]
La pedrera del Comuns de Tortellà	52	JOSEP VILAR
PERFIL > Josep Coma	53	JORDI NIERGA
El basalt de Castellfollit	54	PAULA NÚÑEZ GUBERT [Palamós, 1989. Periodista]
PERFIL > Pere Vila	57	PAULA NÚÑEZ GUBERT
Els calciners de Sant Jaume	58	ESTER CARRERAS [Sant Jaume de Llierca, 1964. Periodista]
A les Planes, tascons i buixardes	60	MARTA CARBONÉS [Les Planes d'Hostoles, 1964. Professora d'anglès]
PERFIL > Josep Plana	62	MARTA MASÓ ESCOBARÓ [Barcelona, 1972. Periodista]
La 'pedra ferral' de Sant Feliu de Pallerols	63	XAVIER SOLÀ [Sant Feliu de Pallerols, 1972. Historiador]
El do de l'aigua	64	ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]
El travertí del Pla de l'Estany	66	JAUME COLOMER [Vilademuls, 1955. Mestre jubilat]
Lloses per la construcció	68	JAUME COLOMER
PERFIL > Ramon Dorca	69	RAMON ESTÉBAN BOCHACA [Olot, 1987. Professor d'història i educador social]
Mata i els artesans de la pedra	70	EVA GÜIBAS GUILANA [Girona, 1994. Periodista]
Els Duran, pouaters de Camós	72	MIQUEL RUSTULLET [Banyoles, 1945. Activista cultural]
PERFIL > Josep Serra	74	BERTA ARTIGAS FONTÀS [Banyoles, 1997. Periodista]
Calç, guix i ciment al Pla de l'Estany	75	CARLES PUNCERNAU FERRER [Barcelona, 1953. Enginyer químic jubilat]
Els forns oblidats de la Llèmena	76	LAIA JUEZ [Barcelona, 1975. Antropòloga i periodista]

Llum de carbur de miner.
FOTO: Pep Sau.

Una terra de picar pedra

Jordi Nierga > TEXT

En el moment que en Perot treballava el basalt de Castellfolit fent cruixir la *maceta* i el punxó entre les seves mans, en Mariano traguava la vagoneta de carbó per les entranyes de les mines d'Ogassa i, uns quilòmetres més enllà, de ben segur que en Narcís i en Josep Serra, pare i fill de Borgonyà, construïen un pou a la rodalia de Banyoles per abastir d'aigua els conreus locals. Moltes coincidències, i tant, però el territori ho facilita. I és que amb el diccionari a la mà ens adonem d'allò que s'intueix: una garrotxa és una terra basta i assilvestrada, una terra 'aspra, trencada i de mala petja', la qual cosa li aporta uns atributs singulars que han permès que molts treballadors, des de l'Alta Garrotxa fins a la Llèmena, n'hagin viscut ben acompanyats d'aquell *dec-dec* sonor, persistent, que implica el seu treball.

Explica el geòleg olotí Llorenç Planagumà que el de les Garrotxes «és un territori muntanyós on el caràcter de la geologia ha determinat l'aprofitament dels recursos geològics». Ho detalla a l'inici d'aquest dossier a través d'un text introductori bàsic, un vol planejant pel nostre territori que manté la mirada fixa a les pedreres i extraccions de les contrades i, per tant, als diferents oficis i rendiments diversos que se n'han derivat al llarg del temps. Aquesta peça de contextualització serveix per

encarar amb fermesa una lectura transversal en la qual les mines tenen un paper referencial. En Joan Garcia, per exemple, ens descriu la intensa transformació que va viure Ogassa, un poble eminentment pagès, per tal d'esdevenir un punt neuràlgic de la mineria de carbó, un article que es complementa amb una pinzellada sobre com eren aquelles jornades feineres, a càrrec de Josep Clara. També a la Vall de Camprodon es troben les mines de la Crestella, un dels únics emplaçaments del país des d'on s'obtenien minerals arsenicals i del qual ens parla en Miquel Peral, mentre que a l'Alta Garrotxa en Joan Carreres reviu l'activitat pretèrita que van assolir espais miners espargits des de Rocabruna fins a Bassegoda.

I dels que treballaven terra endins als que picaven la pedra sota el sol inclement o el fred penetrant del gener. La zona d'influència d'aquesta publicació ha embolcallat durant anys la fressa persistent de la buixarda, la maça o el cisell, elements indispensables en pedreres de tota mena i ubicades als perímetres de diversos municipis. Un dels indrets més icònics, sens dubte, se situa a Castellfolit de la Roca, des d'on la Paula Núñez ens explica que la cinglera de basalt va ser testimoni d'una explotació

Escoda, tascons i punxons.

FOTO: Jordi Nierga.

Canadell, ens rememora amb un deix nostàlgic l'activitat que al seu dia van evidenciar la vintena de forns disseminats per la Vall de Llèmena.

En definitiva, són moltes les fumerades que s'han apaivagat amb els anys, i és per això que també fem memòria de llocs com la pedrera dels Comuns de Tortellà, revifada amb les paraules d'en Pep Vilar; dels treballadors que quedaven suspesos en cordes a l'espadat davant del basalt del Boscarró, a Sant Joan les Fonts, una història que ens ofereix en Xavier Valeri; de la prolífica pedrera –mai millor dit– de picapedrers de Sant Feliu de Pallerols, uns noms que ens posa sobre el paper en Xavier Solà, o dels abundants forns de calç i de guix que s'esmunyen al Pla de l'Estanty,

uns tresors que ens descobreix en Carles Puncernau.

El treball es complementa amb un altre element bàsic, l'aigua, especialment notori als rodals de l'estany, amb la presència de pouaters com els Duran, una nissaga de Camós que ens presenta en Miquel Rustullet. A la mateixa comarca, precisament, també hi trobem un saurí, en Joan Martí de Falgons, un dels protagonistes, juntament amb en Baldiri Colomer de les Planes d'Hostoles, del reportatge de l'Anna Noguer sobre les persones que tenen aquesta sensibilitat per trobar 'aiga' del ventre de la terra. Finalment, el dossier es completa amb diversos perfils: en Pere Cerro ha conversat amb en Lluís Oliveras del veïnat de Segueró, qui va dedicar més de mitja vida traginant pedres de guix; la Paula Núñez va fer el mateix amb en Perot de Castellfolli, una persona que ha picat molt basalt, però també el feixuc granit; en Ramon Estéban Bochaca es va desplaçar fins a la Vall d'en Bas per conèixer el darrer picapedrer d'aquells entorns, en Ramon Dorca; la Marta Masó va sintetitzar les impressions d'en Josep Plana de Batet, autor de moltes parets de pedra seca; la Berta Artigas ha conegut en Josep Serra, un poater de Borgonyà, i un servidor ha tingut el plaer d'escoltar en Pep Coma, en Bosc de Montagut, qui ha picat, com tota la resta de protagonistes, molta pedra; ja sigui en sentit literal o abstracte .

cabdal d'aquesta roca volcànica, amb la pedrera dels Ortiz al capdavant. Sense marxar de la Garrotxa, però en aquest cas fent un salt cap a la Vall d'Hostoles, la Marta Carbonés ens recorda els noms dels darrers picapedrers que han fet servir la maceta, amb Esteve Llover, l'Escloper, com a protagonista destacat. I canviant de comarca, ara sí, trobem un altre material distintiu de casa nostra, el travertí, una roca calcària gairebé omnipresent al Pla de l'Estanty: l'Eva Güibas ens parla de la seva extracció, i per fer-ho ens situa a unes pedreres de Mata que es van erigir com un epicentre del seu tractament, mentre que en Jaume Colomer ens especifica els usos que ha tingut, i té, la pedra d'Usall i la pedra de Banyoles en l'àmbit de la construcció, amb especial esment a les lloses.

En aquest dossier també ens hem ben empolsat de dalt a baix. Entre Beuda i Maià, a la falda de la Mare de Déu del Mont, hi trobem una de les explotacions de guix i alabastre més ben considerades del país, una explotació encara vigent que coneixem de la mà d'en Pere Cerro. Pel que fa a la calç, en Pep Vilar ens ha parlat d'en Pep de Beuda i la seva trajectòria com a impulsor de nombrosos forns; l'Ester Carreras ens ha brindat la història que uneix Sant Jaume de Llierca amb el món calciner, amb una indústria que funciona des de fa 70 anys, mentre que la Laia Juez, de la mà d'en Narcís

Treballadors d'una pedrera de basalt, a Castellfolli de la Roca.
Anys 1905-1915 // FOTO: Xavier Bassols. PROCEDÈNCIA: ACGAX.
Servei d'Imatges. Fons Família Bassols.

A Ogassa, entre el pic i l'aixada

AQUEST POBLE, EMINENTMENT PAGÈS, VA TRANSFORMAR-SE COMPLETAMENT QUAN S'HI VA COMENÇAR A EXTREURE CARBÓ A PARTIR DEL 1838 FINS L'ANY 1967 QUE VA TANCAR LA MINA

Joan Garcia > TEXT

Crits que alerten d'un perill es van propagant, marge avall, intentant avançar una vagoneta plena de carbó descontrolada. La cridòria, que intenta també guanyar en volum l'estridència del metall de les rodes fregant el dels rails, prové de l'esplanada de la Ramona. Allà es desenganxen els vagons que baixen plens de la mina de la Gallina i es connecten amb els cables que en regulen el descens a través d'un pla inclinat que salva els prop de 200 metres de desnivell fins al taller, i d'allà fins a la plaça Dolça, el nucli neuràlgic del poble i on va a parar tot el carbó extret.

El pes dels vagons que baixen plens fa pujar-ne de buits per una altra via paral·lela, en una sinergia que s'aconsegueix gràcies a un sistema de politges i uns contrapesos que equilibren la força en els dos extrems del cable. Però aquest matí, alguna cosa ha anat malament i aquella vagoneta s'accelera, augmentant la seva inèrcia a cada metre, desatenent els enginyers d'aquells homes de cara ennegrida i només rendint comptes a la gravetat i a Newton.

Durant prop de 30 segons el soroll és eixordador, fins que el vagó s'estampa, provocant un gran terrabastall. Tothom queda emmudit uns segons, però el silenci es trenca per les primeres discussions que serveixen tant per assenyalar qui ha estat el culpable que no ha fixat bé el cable, com per alliberar-se de la ten-

sió viscuda, després d'assegurar-se que ningú ha pres mal.

És una de les anècdotes que en Josep Maria Anglada i Cambras (Ogassa, 1948) recorda de quan era petit, afegida a les que li havien explicat el seu pare i l'avi, ambdós treballadors de les mines. Fa 30 anys que va iniciar-se en el món del maquetisme i, després de replicar el romànic del Ripollès, aviat farà deu anys que va centrar-se a recrear les mines de carbó d'Ogassa. El resultat és impactant. Veure una reproducció de l'estació de Toralles fa créixer la nostàlgia dels que ho varen conèixer, d'una forma inversament proporcional a la dimensió de les figuretes.

Toralles era l'estació de tren de Sant Joan de les Abadesses que feia de nexa entre les mines de Surroca i el ferrocarril que donava sortida al mineral en direcció a Granollers. L'edifici que es conserva només és una petita part del que fou aquesta infraestructura inaugurada el 1880 i construïda precisament amb motiu de les mines, després d'anys de concessions, projectes i intents fracassats. A la vegada, aquesta estació era el punt final i més baix d'un engranatge grandiosos que va permetre l'explotació de les mines fins a l'any 1967. L'abandonament dels edificis o la seva reconversió, el desmantellament dels ele-

ments reaprofitables i la natura que ha reconquerit el seu espai, fa que costi d'assimilar tot aquell entramat que va configurar la idiosincràsia d'un poble i de moltes generacions.

A pic i pala, a suc de mongetes. En Mariano Anglada i Camps (Ogassa, 1941) és el cosí d'en Josep Maria. Ell va treballar a les mines dels 14 als 25 anys i és dels pocs que encara en pot parlar en primera persona. Ja només queden vius els que varen ocupar-s'hi de ben joves i ja en els darrers anys de l'explotació. En Mariano va començar a la plaça Dolça. Durant tres anys traguava —ajudat per uns matxos— les vagonetes de carbó i de pissarra que arribaven de les galeries, i introduïa el mineral als camions que repartien a les fàbriques de ciment o a les forges de la comarca, o bé el col·locava en el comboi de 24 vagonetes que baixaria fins a Toralles i que seria carregat al ferrocarril de mercaderies amb destí a altres punts del país. Excepte quan hi havia un descarrilament, no recorda que fos una feina extremadament dura, però tampoc convé fer-li gaire cas perquè, tot i que ronda els 80 anys i que qui més qui menys s'encongeix amb l'edat, és un home alt i corpulent i s'endevina que segurament pocs es devien atrevir a plantar-li cara.

Amb disset anys va començar a treballar de peó a dins la mina Dolça,

Una pala i un pic de miner que guarda en Josep M. Anglada a casa del seus pares, a Ogassa.

FOTO: Pep Sau.

una de les més productives i antigues. Acompanyava el seu pare i tres persones més en el primer torn, de les sis del matí a les dues de la tarda, que donava pas al següent, que acabava a les deu de la nit. En Mariano també va extreure carbó de la mina del Pinter i a la de Rossinyol. És capaç de recordar-ne amb detall les galeries, els ramals i els pous. No és d'estranyar perquè, tot i que Ogassa havia estat a l'avantguarda tecnològica feia unes dècades –va ser dels primers po-

bles de l'Estat a tenir electricitat pròpia–, d'eines pneumàtiques no n'utilitzaven i treballaven «a pic i pala, a suc de monges». Com per no recordar com vas esgarrapant la muntanya amb la força de les teves mans. De tant en tant tenien la pólvora com a aliada i tiraven alguna barrinada, fent el forat amb un pistolet a mà, mentre un altre picava amb la massa: «Quan teníem dos o tres pams, hi fotíem un cartutx». Ells no varen partir gaire pel grisú que ja havia obligat a

tancar les galeries de la Ramona i la del Joncar, perquè «tot ja havia estat remenat» i el gas s'havia escapat.

La sensació d'en Mariano la corrobora la documentació antiga que es guarda. El 1848, quan les mines tot just feia una dècada que eren aprofitades, l'expert Joaquín Ezquerro del Bayo apuntava en un informe encarregat per la societat El Veterano Cabeza de Hierro, propietària de les mines en aquell moment: *«No se ha hecho mas que arrancar carbon por todas partes donde se veia asomar á la superficie, metiéndose debajo de la tierra hasta que se cansaban, ó hasta que se les hundian las excavaciones.»*

Carbó per abastar Catalunya.

Aquesta manera de treballar caòtica bé podria tenir l'origen en la ineptitud, però també perquè l'hulla era molt abundant i no calia mirar-s'hi gaire. Alguns estudis primerencs afirmaven que des d'aquell punt del Ripollès es podria abastir de carbó durant dos segles tot Catalunya. Però les idees més optimistes varen topiar amb un terreny amb desnivells pronunciats que en dificultaven el transport, i amb deus d'aigua que inundaven els túnels. Amb tot, l'interès estratègic pel carbó durant la revolució industrial tardana –primer–, i per la necessitat de fonts d'energia després de la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial –segon–, varen fer viable l'extracció durant prop de 130 anys. Sobretot, gràcies a la construcció ja esmentada del ferrocarril de Granollers a Sant Joan i, ja als anys 50, amb la instal·lació d'una mena de telefèric per salvar obstacles, que va reduir el cost del transport del carbó.

Fins i tot quan semblava que el tancament era inevitable per la pèrdua de valor del carbó, les fàbriques de ciment natural que hi havia al voltant –can Benet i can Balaguer, d'Ogassa, i can Mar-

A dalt, en Mariano Anglada davant dels antics habitatges per a treballadors de la mina, on encara viu // FOTO: Marc Cargol. Vista parcial d'Ogassa amb la plaça Dolça a la part inferior; per l'esquerra s'observa un dels plans inclinats. Anys 50 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Josep M. Anglada.

Els calciners de Sant Jaume

EL FORN DE CALÇ DEL POBLE, UBICAT A PROP DEL RIU LLIERCA, FUNCIONA DES DE FA 70 ANYS, UNA TRAJECTÒRIA EN LA QUAL ELS USOS I EL TRACTAMENT DEL PRODUCTE HA ANAT CANVIANT

Ester Carreras > TEXT

«Em va entrar un esquitx de calç viva a l'ull en un moment que estava sol a la feina. Recordo que em vaig agafar a una barana, vaig baixar unes escales i, llavors, vaig trobar un company que em va ajudar. Teníem una bota de vi i em va tirar vi a l'ull per apagar de manera ràpida la calç. Després, em varen dur a l'hospital d'Olot i quan li vaig comentar a la metgessa que em vaig posar vi a ull em va dir que això era de bojos. Jo

li vaig preguntar: «Vostè sap què és la calç?», i em va dir que no. Per això, ella no sabia si en aquesta situació era millor el vi o l'aigua, i aleshores li vaig explicar que si tira aigua en un terrós de calç, la calç s'obrirà; en canvi, si li tira vi, la calç s'apagarà. A Olot em varen fer unes cures i després em varen dur a l'hospital de Girona, on vaig estar ingressat fins l'endemà». D'aquesta manera explica l'accident laboral que va tenir fa molts anys en Julio Gallego al forn de calç de Sant Jaume de Llierca, un episodi que afortunadament no li va deixar seqüeles tret d'una petita cicatriu a l'ull esquerra. Això sí, recorda un dolor fort quan li va passar, moltes molèsties durant uns dies i una setmana de baixa laboral a casa per recuperar-se.

En Julio, de 71 anys, fill de Cotillas (Albacete) i jubilat des de 2012, va treballar durant 23 anys al forn de calç de Sant Jaume. En una primera etapa ho va fer durant l'any 1981 i va durar pocs mesos, perquè per problemes familiars va haver de tornar a la seva localitat natal. El 1989, però, ja es va instal·lar de manera definitiva a Sant Jaume amb la Maria Álvarez, la seva dona, i els seus dos fills, aleshores molt petits: en Juan Carlos, que ara té 48 anys i que també viu al poble garrotxí i

treballa al forn de calç d'encarregat, i en José Manuel, de 44, que viu a Olot. I per què la família va deixar Albacete per venir a afincar-se a Sant Jaume? «Allà no hi havia vida, sempre havia d'estar fora de casa per tenir feina, el meu treball era aventurer fins que la meua germana i el meu cunyat, que varen deixar la província de Jaén a principis dels 70 per venir a Sant Jaume, em varen dir que aquí hi podia tenir una vida millor». I així ho va fer. En aquells moments, en Julio tenia 40 anys i guarda bé a la memòria un parell de dates: la del 9 de març de 1989, quan va preparar el pis on segueix vivint, a tocar la plaça del poble, i la del 5 de juliol del mateix any, quan hi varen arribar la seva dona i els dos menuts.

El canvi de vida significava seguretat, tranquil·litat, sobretot perquè sabia que tindria «un jornal fixe», tal com reconeix en Julio, i també li suposava viure sempre amb la família, donat que fins aleshores es veia obligat a agafar les feines que li sortien de manera esporàdica «a bosc, a talar arbres, als olivars d'Andalusia o a la verema, a França». Ara bé, la feina al forn era força dura, comportava treballar sempre a altes temperatures i sota un soroll estrident, amb horaris també complicats que l'havien fet estar dempeus dotze hores diàries, amb una setmana en la qual feia el torn de dia i, la següent, el torn de nit. Tot i així, no s'ha penedit mai de fer el pas de deixar Cotillas per venir a treballar

A dalt, un treballador emplenant sacs de calç.

A baix, l'antiga fàbrica // PROCEDÈNCIA:

Arxiu Cales de Llierca.

en aquesta empresa de Sant Jaume, la fesomia de la qual no passa mai desapercebuda quan es travessa el poble.

Una empresa del 1950. Cales de Llierca, ubicada físicament molt a prop de la riba del riu Llierca, es dedica a la fabricació de calç des de fa 70 anys. Quan es va crear l'any 1950 destinava la seva producció al sector de la construcció. Més tard, durant la dècada dels anys 60 i coincidint amb el desenvolupament industrial, va canalitzar els seus productes cap a la indústria química i de tractament d'aigües.

L'evolució ha portat la companyia fins avui dia, quan la seva gamma de productes industrials permet aplicacions per a pintures, cosmètics, productes farmacèutics, paper, enologia i indústria alimentària. L'empresa, productora tant de calç com de carbonat de calci, té el seu mercat als cinc continents i de manera especial a països de la Unió Europea, als Estats Units i a l'Orient Mitjà, amb un volum de producció anual d'unes 100 mil to-

nes anuals i amb una plantilla de treballadors que està integrada per unes 70 persones.

Quan en Julio hi va entrar a treballar encara hi funcionaven forns artesanals, de terra. Aquests elements els recorda sobretot en Manuel Sales, de 60 anys, veí també de Sant Jaume i encarregat dels forns, que hi va entrar a treballar l'any 1982. «Eren verticals, a sota tenien ventiladors i a dalt eren oberts a l'aire lliure, per on es carregaven de pedra i el carbó de coc. Es carregaven per capes: una capa de pedra i una altra de carbó. Un cop carregat, necessitaven foc i aire durant quatre hores», rememora. «Era una feina força dura, perquè si a l'obrir la comporta la calç sortia calenta et podies cremar, havies d'anar molt en compte», afegeix en Manuel.

Una vegada descarregada, la calç es portava a una sitja i, d'aquí, a un molí que en feia el tractament en funció del destí final. Quan l'empresa va fer el pas d'instal·lar-hi dos forns industrials, a partir de 1989, el

salt va ser més que notable en tots els processos de producció, i sobretot es va fer evident en l'automatització de les feines.

Innovació en el procés. Per fabricar la calç, la pedra ha d'estar unes 24 hores a 1.000 graus. Aquest requeriment en el procés de calcinació fa que l'empresa funcioni sempre, cada dia de l'any i sense parar. La innovació en els processos és un camp que han explorat. Per a l'obtenció del carbonat de calci, per exemple, capten i aprofiten el diòxid de carboni (CO₂) de la xemeneia dels forns per afegir-lo a la calç apagada i obtenir, d'aquesta manera, el producte final amb la mida i la forma específica per a diferents aplicacions, ja sigui per ingredients per a pintures, per a la indústria paperera o per a segellants del sector de la construcció. «És un valor afegit que té el nostre producte i una manera

de tancar el cercle de producció», subratlla Martin Sarobe, gerent de Cales de Llierca.

A dalt, les instal·lacions actuals de l'empresa Cales de Llierca, de Sant Jaume de Llierca // PROCEDÈNCIA: Arxiu Cales de Llierca. Al detall, una gaveta amb calç // FOTO: Àngel Madrià.

A les Planes, tascons i buixardes

L'ESTEVE LLOVER, L'ESCLOPER, VA SER EL PICAPEDRER MÉS CONEGUT DEL TERRITORI, ON VA COMPARTIR OFICI AMB ALTRES VEÏNS COM L'ALBERT CARBONÉS O EN JOAN SAU

Marta Carbonés > TEXT

Trobar picapedrers a les Planes d'Hostoles que puguin il·lustrar la seva experiència és gairebé impossible, ja que gairebé no en queda cap. Tot i així, l'Albert Carbonés (1936) ens explica moltes coses sobre el que ell havia viscut a la pedrera del Campvell, on va coincidir amb el picapedrer possiblement més polifacètic del poble, l'Escloper.

Cap a l'any 1955, quan l'Albert tenia uns 19 anys, treballava a la fàbrica Majem, i com que es guanyava molt poc, s'estava alhora de mosso a la masia del Campvell. Darrere la casa hi havia una pedrera que explotava Miró i Trepà, d'Anglès. Com a contraprestació, els propietaris del Campvell s'ocupaven del transport de les pedres fins a la carretera on eren recollides pels camions. Així que moltes vegades li enviaven a ell, i principalment havia d'ajudar a l'hereu, en Joan Planellas. La distància no és pas molt gran, potser un quilòmetre, però la dificultat era el fort desnivell. Utilitzaven una carreta amb rodes de coberta de ferro—encara no havien arribat les de goma— que anava tirada per dos bous. L'Albert recorda que en aquest període hi va haver molta feina, i una de les comandes especials que van rebre era la de proporcionar pedres d'un metre cúbic per al port de Barcelona.

A dalt a la pedrera, el material més modern que utilitzaven

era la dinamita, mentre que a la resta de l'explotació, per anar trencant la roca fins a obtenir el producte, es feia manualment amb eines. Tot picapedrer necessitava punxons, escarpes, tascons, macetes i buixardes, que s'usaven per gravar la pedra amb la forma desitjada. Els estris els havien de dur els mateixos treballadors i n'havien de tenir cura, així que molts picapedrers van aprendre a trempar els punxons o les escarpes.

Al Campvell hi havia una fornàl i una enclusa. Envermellien l'eina amb carbó de pedra, la llossaven—picaven—per allisar-la i afinar-la i, tot seguit, la refredaven amb aigua. Si no volien o no sabien arreglar-s'ho ells mateixos, ho portaven a en Bartomeu Alabau, a cal Ferrer de plaça. Pel que fa a la feina de carregar, si el que havien de transportar eren llambordes o *bordillos*, era fàcil: les anaven posant al carro procurant que no es trenquessin les cantonades. Però quan calia carregar pedres de grans dimensions i de molt pes no els quedava més remei que recórrer a l'enginy ancestral: utilitzaven corrous, troncs d'arbres més o menys de la mateixa mida, que els permetessin posar-hi la pedra

al damunt amb manuelles i per-pals, i l'anaven fent moure traient els corrous del darrere i posant-los al davant. Amb paciència, l'anaven dirigint fins al carregador, un

lloc on enclavaven el carro i els quedava a l'alçada de la pedra, així no l'havien d'aixecar. Aquelles pedres, fa memòria l'Albert, eren tan grosses que havien de desmuntar les baranes del carro i tot.

Picapedrers destacats. En aquell temps, el picapedrer més *veterano* que hi havia a la pedrera era l'Esteve Llover i Solà (les Planes, 1889-1968), l'Escloper. Havia après l'ofici de ben jove, i anteriorment havia treballat a Centelles i a Reus, tot i que quan es va casar es va establir de picapedrer al seu poble natal.

El trobem com a personatge destacat en l'apartat d'homages d'empresa a la monografia sobre les Planes d'Hostoles. La seva néta, Júlia Llover, va tenir l'amabilitat de revisar els documents del seu avi, de gran valor, i de compartir-ne la informació. Es tracta del contracte i la correspondència amb la companyia Fomento de Obras y Construcciones, empresa amb seu a Barcelona. En el contracte, signat el 1927, se li concedia, per temps indeterminat, l'exclusiva de la confecció de llambordes a la pedrera propietat de mas Puig de Lloret Salvatge, a Amer. Tindria, això sí, l'obligació de treballar només per aquesta companyia, i hauria de llogar un mínim de deu parelles de treballadors, a qui hauria de tenir assegurats. «*Correrá de cuenta de Don Esteban Llover los accidentes del trabajo y retiro obrero viniendo obligado a asegurarse en una de las compañías de la*

La Júlia Llover amb el seu avi, l'Esteve Llover, reconegut fins i tot a França per la seva destresa com a picapedrer // PROCEDÈNCIA: Arxiu Júlia Llover.

L'empresa ordenava de manera concreta el material que havia de fer —és a dir, si es necessitaven llambordes baixes o curtes, *tacos*, imperials, mosaics, rigoles...—. El 23 de febrer de 1928 es van haver de retirar dues parelles perquè s'havia acabat el treball d'empedrar els carrers de Girona, però el 17 de maig de 1928 se n'hagueren de contractar quatre o cinc. Malgrat tot, a finals de 1931, acabades les grans obres d'empedrar carrers de pobles i ciutats, l'empresa va fer fallida: l'Esteve va pagar el que devia als treballadors amb la dot de la seva dona i va marxar a treballar a França a una pedrera ubicada a Obasina, a la Nova Aquitània, on va estar fins al 1936. Durant la Guerra Civil, va obrir una pedrera sota les Planelles, la Cantina, i un cop va finalitzar el conflicte bèl·lic es va dedicar a fer calç, material molt necessari en aquells moments per a la reconstrucció d'edificis. Va construir forns a diferents indrets —a la Canova, al Casot o a mas Nou— i, paral·lelament, va anar fent de picapedrer a la pedrera del Campvell i a la del Sesquer.

Més enllà de l'Esteve, un altre gran emprenedor en el món de la pedra a les Planes va ser en Joan Sau i Basacoma (1878-1957), en Biel. Pagès d'ofici, també es va dedicar a la fabricació de llambordes a la pedrera que es troba després del gorg de la Plana, a través de la qual s'accedeix al gorg de la pedrera d'en Biel.

Homes com l'Escloper o en Biel no només van contribuir en el desenvolupament econòmic del poble, tenint en compte que van donar feina a molta gent, sinó que també van incidir en l'evolució cultural del territori. En Joan Sau va fundar la coral Retorn Planenc, en la qual també cantava l'Esteve, que va ser un bon cantaire i afeccionat al teatre: havia actuat amb Margarita Xirgu durant la seva estada a Reus. I d'això aviat farà 100 anys 🎭.

localidad». Se li pagaria quincenalment al preu de 24 pessetes per cent llambordes, i se li lliuraria tot el material necessari per començar l'explotació, el valor del qual va ascendir a 2.231,22 pessetes i que, «de común acuerdo, la irá amortizando Don Don Esteban Llover mediante entregas quincenales, cuando menos, de 50 ptas. quedando las propias herramientas de su propiedad una vez quede satisfecho todo su valor.»

En total, es va quedar, literalment, el material següent: «1 docena cestos de

mimbre, 5 puntonas, 6 mallos pla y pena, 2 mazas coples, 2 tascones de bancada, 2 parpales grandes, 6 parpalinas, 1 escureta, 1 bu-yol, 1 bote de grasa para vagones, 50 pistoletas maza —de diferentes mides—, 9 tramos de via de 0,60 m, 4 tramos de via curva de 0.60m, 1 vagoneta de 0.60 m, 1 cuerda esparto 20 m x 0.10 mm., 2 carretillas, 1 engrasadora automática, 1 llave inglesa, 4 cajas pólvora, 1 caja dinamita, 7 mazos mecha, 350 detonadores triples, 1 docena mangos mallo, 1 docena mangos puntóna.»

A dalt, una colla de picapedrers planencs treballant en una pedrera de basalt. Principis del segle XX // REPRODUCCIÓ: Martí Figueras. PROCEDÈNCIA: Llibre 'Les Planes d'Hostoles'. Quaderns de la Revista de Girona. A baix, l'Albert Carbonés amb un 'cric' i un perpal, eines que servien per moure blocs de pedra molt pesants // FOTO: Rosa Sala.

El travertí del Pla de l'Estany

AQUESTA ROCA D'ORIGEN LACUSTRE, MOLT UTILITZADA PER A LA CONSTRUCCIÓ, ÉS MOLT CARACTERÍSTICA DE LA COMARCA EN FORMA DE PEDRA D'USALL I PEDRA DE BANYOLES

Jaume Colomer > TEXT // Pere Duran > FOTOGRAFIA

El mot travertí deriva de l'italià *travertino* —del llatí *lapis tiburtinus*—, la pedra de Tíbur procedent de Tivertino, l'actual Tívoli, ciutat romana coneguda per l'explotació d'un travertí de qualitat. Es tracta d'una roca calcària d'origen sedimentari formada al quaternari en estanys, cascades o fonts d'aigües dures.

En la seva formació, hi intervenen processos físics i químics complexos que permeten que la calç dissolta a l'aigua vagi precipitant de manera lenta i formi vetes o làmines. La vegetació també ajuda en aquest procés i, per això, no és estrany trobar-hi restes fòssils de molles, herbes, branques i fulles d'arbres. La superposició de les capes de calcària permet extreure el travertí amb facilitat seguint alguna de les vetes. Presenta moltes textures, graus de cimentació diferents i compacitat diversa segons el seu origen i antiguitat. Té una duresa mitjana de tres a l'escala de Mohs, i la coloració va del blanquinós al vermellós, segons la major o menor presència d'òxids de ferro, passant per la gamma dels ocres, marrons i grisos.

La pedra d'Usall i la pedra de Banyoles són les dues varietats de travertí al Pla de l'Estany formades en el complex fenomen lacustre i hidrogeològic que ha anat avançant de nord a sud durant milers d'anys: primer a la zona d'Incarcal a Crespià; després a la platja d'Espolla i als estanyols de Sant Miquel de Campmajor i, finalment, a l'estany de Banyoles. Aquestes aigües, de procedència bàsicament subterrània, són molt dures i fortament mineralitzades pel fet de travessar estrats calcaris i de guixos. La pe-

dra d'Usall és recristal·litzada, compacta i de contingut fòssil pobre, mentre que la pedra de Banyoles es diferencia d'aquesta pel fet que s'ha format més recentment a l'antiga extensió de l'estany de Banyoles i és més porosa i laminar, amb restes d'incrustacions vegetals visibles i molt menys cristal·litzades. Tot això fa que sigui una roca menys dura.

Formació de la pedra d'Usall. La pedra d'Usall, característica del pla de Martís, es va originar en la zona lacustre que hi havia, plenament activa fa entre 1,1 milions i 250.000 anys. Hem d'entendre el pla de Martís en sentit ample, des del bosc de can Puig, a Banyoles, fins al veïnat de Martís, a Esponellà, i des dels espadats del Ser, a Serinyà, fins al veïnat de Figueroles, a Fontcoberta. L'actual platja d'Espolla és el vestigi d'un estany més gran que havia tingut successius avenços i retrocessos pel pla, entollaments, aiguamolls i desguassos que acabaven en cascades. Segons el facultatiu de mines Enric Viñals, a sota d'Espolla hi ha un esbornac petrificat de grans dimensions, com una xemeneia, potser d'alguns centenars de metres, per on sorgeix l'aigua. Però no és l'únic, n'hi ha molts més de petits als voltants. Són surgències d'aigües que han anat construint uns edificis calcaris de molts metres d'alçada.

L'investigador Ramon Julià constata dos tipus de formacions travertíniques:

A dalt, un exemple de la pedra travertina utilitzada en un mur. A baix, moltes de les cases del carrer Nou de Banyoles són aixecades amb pedra de Banyoles. Dècada dels anys 40 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

les calcàries lacustres d'Espolla i entorns i els dipòsits travertínics de les coves de Serinyà i escarpaments del Ser. L'acció erosiva de l'aigua de pluja dissol el travertí i en forma nombroses cavitats; és el procés conegut com la carstificació de les calcàries. A petita escala es generen aquests orificis tan característics però a gran escala es poden formar coves i avencs, com els del subsòl del pla de Martís. Al piezòmetre d'Espolla, construït per l'Agència Catalana de l'Aigua el 2008 dins la xemeneia, es van registrar 153 metres de travertí, barrejat amb llots i fangs lacustres. A mesura que ens allunyem d'aquest nucli, el gruix disminueix fins als 30 metres o menys.

Podem observar la pedra d'Usall a molts indrets formant paratges de gran bellesa, perquè sobresurt del sòl: al bosc de can Puig, al turó de Roques Vermelles, a les coves de Serinyà, a les terrasses travertíniques de la Margenera sobre el Ser, als espadats de les coves de Martís sobre el Fluvià, al serrat de Figueroles, al llit de la platja d'Espolla, a Usall... L'acabament de les terrasses travertíniques origina saltants com

els de Mossoga, el del rec de Melianta al clot de Melianta, el de Martís o el de Mardangà. Per la seva bellesa, la pedra d'Usall s'utilitza als jardins de moltes masies i cases de Melianta, Usall, Martís, Serinyà... Unes bones mostres les trobem al punt de benvinguda de la platja d'Espolla i a l'entorn de l'Escola Alzina Reclamadora, a Melianta; a la rectoria d'Usall o a l'Asil i a les Aigües Potables a Banyoles, entre altres indrets.

Pel que fa al seu aprofitament, aquest ha estat paral·lel a l'explotació de la pedra de Banyoles, però actualment no s'extreu. Per la resistència a la compressió mecànica –fins a 1.500 kg/cm²– i als agents atmosfèrics s'ha utilitzat amb freqüència en la construcció d'edificis i carreteres. Les petites pedreres abandonades, algunes de les quals de tipus familiar, abunden a l'entorn del pla de Martís, on afloren bons dipòsits travertínics: a can Masmiquel, a les coves de

Serinyà, a Martís, al bosc de can Puig... A Fontcoberta, les més notòries són la pedrera d'en Silet, al nord de Melianta; la de can Pascol, a Figueroles; la del llit de la platja d'Espolla i les de la Roureda d'Espolla. Precisament, de les pedreres d'en Silet i de can Pascol en va sortir una part de la grava utilitzada per a la carretera de Fontcoberta o la de Vilavenut, construïdes als anys 30 del segle passat.

De fet, molts edificis dels voltants es van aixecar, totalment o en part, amb carreus de pedra d'Usall. Són notables les esglésies d'Usall, Fontcoberta, Serinyà, Esponellà o Centenys. També les masies de can Masmiquel, can Guilana i can Traver, a Usall; la Torre i can Jan, a la Farrès; ca l'Oriol i la Torre, a Figueroles; can Carreres, la Torre de l'Hereu i can Malloles, a Serinyà; can Roure i can Bufí de la Torre, a Martís; cal Baró, a Esponellà... A mesura que ens allunyem de les pedreres del pla de Martís trobem un ús menor d'aquest travertí.

Presència de la pedra de Banyoles.

Pel que fa a la pedra de Banyoles, s'ha format a la zona lacustre de l'estany

A dalt, el bosc de les Estunes de Banyoles.

Al detall, la roca de travertí exposada al parc de la platja d'Espolla, a Fontcoberta.

M3

Una treballadora de la filatura Hilanderías Vera, al barri de Masbernat, a Olot. La fàbrica va tancar als anys 90 del segle passat. A l'autora de la imatge li agradava fer fotografies i va fer diferents retrats a les seves companyes de la fàbrica.

ANY: 1965

AUTOR: ISIDORA HUGUET

MATA

PROCEDÈNCIA: ACGAX.

SERVEI D'IMATGES.

COL·LECCIÓ L'ABANS. CESSIÓ
D'ISIDORA HUGUET MATA

M4

Una treballadora de la filatura Hilados Olotenses o Hilosa; aquesta empresa, ubicada actualment a les Preses i funcionant a ple rendiment, va ser creada l'any 1947 per Ignasi Sala i, en el seu moment, va ser pionera en el reciclat de fils de cotó.

ANY: 1981

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ACGAX. SERVEI D'IMATGES. COL·LECCIÓ L'ABANS. CESSIÓ: INSTITUT LA GARROTXA

PATRIMONI

GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

ETNOLOGIA

Fonts urbanes d'Olot 80

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

ARQUITECTURA

Masos torre del Pla de l'Estany 82

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

HISTÒRIA

Un senyor bandoler del segle XVII 84

SANTI SOLER [Girona, 1959. Arxiver]

NISSAGUES

Els Tassi de Puigpalter 86

JOSEP GRABULEDA SITJÀ [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

VELLS FOGONS

Confitats, adobats, salats... 88

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

Una safata de carquinyolis de la pastisseria Pujol de Camprodon.
FOTO: Jordi Nierga.

BOTIGUES DE TOTA LA VIDA

La inventiva de can Pujol 90

JORDI NIERGA [Banyoles, 1985. Periodista]

FAUNA

El cucut 92

JOSEP M. MASSIP [Banyoles, 1948. Naturalista i escriptor]

PLANTES I REMEIS

Taronges, naronges i llimones 94

ESTER SALA [Olot, 1973. Farmacèutica]

Fonts urbanes d'Olot

Quan a les cases no hi havia el subministrament d'aigua potable la gent l'havia d'anar a buscar a les fonts públiques, algunes de les quals s'han conservat fins als nostres dies

Dins del nucli urbà de la ciutat d'Olot hi ha fonts públiques repartides per molts carrers i places. L'historiador Josep Murlà, en un estudi dels anys 90 i publicat en el col·leccionable número 3 de *La Comarca d'Olot* titulat 'Les Fonts d'Olot', afirmava que a la ciutat n'hi havia una seixantena. Aquesta quantitat pot haver augmentat, ja que en els nous parcs infantils dels barris que s'han anat formant se n'hi solen posar al costat dels tobogans i els gronxadors. Una font sempre ha estat considerada un element important en aquests entorns infantils, però en èpoques pretèrites eren del tot imprescindibles pels vilatans. L'any 1860, Esteve Paluzie va publicar una història d'Olot en què es diu que hi havia dotze fonts públiques municipals, per tant, l'increment ha estat més que notable.

L'aigua és un element de primera necessitat que segles enrere s'havia d'anar a buscar a les fonts, tasca feixuga però del tot necessària pel dia a dia de les famílies. En bevien les persones i els animals domèstics, a més de totes

les altres necessitats: des de la higiene de la llar al regat dels horts.

Fonts barroques. Es conserven a la ciutat dues fonts barroques que després de diverses restauracions han arribat fins avui en un digne estat de conservació, i que són un element de notable embelliment urbà. Son fetes de roca sedimentària, que resulta un material fàcil d'obtenir i d'esculpir, pel fet de ser una roca tova. Però té l'inconvenient que es malmet fàcilment per descamació. Aquesta particularitat ha fet que s'hagin realitzat diverses restauracions al llarg dels anys, algunes de les quals consten esculpides sobre la pedra. Enguany, s'ha fet una intervenció molt completa i ben feta en una d'aquestes fonts, la del Conill, dignificant el seu entorn, tot i que no s'hi ha posat cap escrit, seguint directrius racionals en matèria de restauració.

Les dues fonts barroques són la de l'Àngel i la del Conill, situades en dues places que agafen el nom de la font, i que es troben al nucli antic. Totes dues tenen un obelisc d'una certa altura, al capdamunt del qual hi ha la figura que li dona nom. Les fonts tenen dues parts ben diferenciades: una d'útil a la zona inferior, on hi ha les aixetes per agafar l'aigua i un gran abeurador que en aquests moments no té, òbviament, la missió original, i l'altre és un element decoratiu, l'obelisc.

La font del Conill—com consta en alguns documents—es troba al davant de la casa pairal dels Conill, de qui pren el nom, ja que

fou pagada per aquesta família, l'escut dels quals es troba esculpit en baix relleu a l'obelisc, just mirant la pairalia igualment com la figura de l'animal. A la porta adovellada de la casa també figura l'escut familiar, molt més ben conservat que el de la font. L'obelisc té a la part inferior una estructura cúbica aixamfranada de grans dimensions, amb una columna balustrada a sobre i rematada a la part superior per la figura de l'animal. Les tres aixetes estan posades a la boca d'unes cares masculines botides, en relleu, que li donen una notable personalitat. Sota les aixetes hi ha els desaigües en forma de cilindres esculpits a la pedra de la base i encerclats de metall. Miquel Puig, a *La Comarca d'Olot* del 16 de juliol de 1998, assegurava que l'autor va ser Jaume Ortuna, un mestre paleta i picapedrer olotí, com consta en un contracte notarial de 31 de gener de 1752, on es comprometia a construir-la en quatre mesos. L'historiador comenta que entre la menestralia hi havia sovint més ànima d'artista del que la fredor tècnica d'uns oficis ens podria fer pensar. Efectivament, en la superfície de la font hi ha unes incisions amb dibuixos abarrocats on es posa de manifest les qualitats creatives del picapedrer, que encara que pogués tenir referències gràfiques d'altres monuments la seva plasmació requeria un domini de la tècnica i del bon gust per adaptar-la a cada cas.

La font de l'Àngel, d'altra banda, té una estructura semblant. El cos inferior és més gran que l'anterior, de forma prismàtica i base rectangular, aixamfranada. Tot el cos té uns baixos relleus

La font de l'Àngel; l'altura de l'obelisc és d'uns sis metres // PROCEDÈNCIA: ACGAX.
Servei d'Imatges. Fons Josep Berga i Boada.
Autor desconegut, c.1895.

geomètrics que ajuden a donar realç al conjunt. Té dues aixetes, de costat. A la base hi ha dos forats en forma de cilindre, esculpits sobre la pedra que fa de sòcol, que és per on s'escorre l'aigua. En el costat oposat hi ha l'abeurador, de grans dimensions. Ja en l'obelisc balustrat, i sobre les aixetes, hi ha la data de la construcció—1724—escrita en números d'unes considerables dimensions, i en el costat oposat, i sobre l'abeurador, hi ha l'escut de la ciutat. Remata l'obelisc una esfera sobre de la qual hi ha la figura de l'àngel, que s'ha hagut d'anar reparant i substituïnt degut a les mutilacions fortuïtes o intencionades. Aquesta font gaudeix d'una certa monumentalitat pel fet que està situada en una placeta al final d'un carrer que té un suau pendent, que ajuda a ressaltar el seu protagonisme.

De l'Hospici a Sant Roc. A Olot hi ha constància documental d'altres fonts barroques que han desaparegut, però

en tenim dos fragments molt interessants a dos llocs de la ciutat. Un és al pati interior de l'edifici de l'Hospici i l'altre al paratge de les fonts de Sant Roc. Segons Miquel Puig a *La Comarca d'Olot* del 19 d'abril de 2012, la pica que fa de brollador al centre del claustre de l'Hospici podria ser una part d'una de les antigues fonts monumentals. Hi ha un fet significatiu i és que l'escut d'Olot esculpit a la base està al revés, de manera que era pensada per fer de coberta d'una altra peça circular col·locada a sota. I aquesta és la que es troba al paratge de les fonts de Sant Roc, on es veuen unes cares humanes, amb una obertura a la boca destinada a posar-hi unes aixetes. Les dues parts de la font estan en un estat de conservació deficient, especialment la de Sant Roc,

coberta de molsa i encastada en una paret, però no deixen de ser testimonis d'una construcció avui desapareguda i que no tenen la preservació que caldria.

Les altres fonts no tenen la monumentalitat de les que hem comentat. A mitja pujada de la ronda de Sant Bernat hi havia, fins fa poc, una font que a la seva part superior lluia un grup escultòric format per un escut d'Espanya ovalat, quarterat en creu amb la representació de Castella, Lleó, i la Granada amb les borbòniques flors de lis al centre, i dos canons aculats amb bombes d'artilleria. Aquest grup escultòric havia estat sobre una de les portes d'entrada de la ciutat emmurallada, que portava el nom del general Martínez Campos, i per tant, es va reaprofitar un

cop desaparegudes les muralles. El grup escultòric està guardat als magatzems del Museu de la Garrotxa, i la font remodelada es troba desplaçada del seu lloc original, a la mateixa ronda de Sant Bernat. Hi ha el projecte de fer una còpia del conjunt escultòric i col·locar-lo novament sobre la font.

La font de l'Hospital és de les més antigues de la població. Està tocant l'antic Hospital de Sant Jaume al carrer de Sant Rafel. Ha estat reparada en moltes èpoques, ara emmarcada per un arc de mig punt, amb ceràmica vidriada verda, al centre de la qual hi ha la representació de Santa Eulàlia, també en ceràmica. Al mateix carrer hi ha una imatge de la Mare de Déu de la Llet en una capelleta del primer pis d'un edifici, sota la qual hi ha la font que n'agafa el nom. També és una altra font que té referències antigues i que ha sofert canvis importants.

A dalt, la font del Conill, al voltant de l'any 1910; s'aprecia la cara amb l'aixeta a la boca i també l'escut de la família Conill // FOTO: Esteve Morer. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Esteve Morer Toronell. Al detall, la font de la ronda Sant Bernat, de l'any 2004, abans de la remodelació d'aquest espai urbà // FOTO: Quim Roca Mallarach.

indret

SÒNIA TUBERT TEXT

XAVIER PLANA FOTOGRAFIA

Sant Aniol de Finestres

PATRIMONI I RUTES SOTA LA CINGLERA

SÒNIA TUBERT, Serinyà, 1975. Periodista

XAVIER PLANA, Barcelona, 1970. Enginyer industrial

A l'extrem sud-est de la Garrotxa, termenejant amb les comarques de la Selva i el Gironès, hi trobem Sant Aniol de Finestres. El municipi porta el nom del nucli que n'és la seu històrica, tot i que actualment el més poblat i actiu i el que s'ha convertit en la seu administrativa del terme és Sant Esteve de Llémna. Som en un calorós diumenge de juliol, i no aturo el cotxe a Sant Esteve sinó que continuo fins a Sant Aniol. Per arribar fins aquí des de Girona

s'ha posat a prova la meva paciència de conductora, que ja d'entrada he de dir que és ben poca. I és que la sinuosa i a vegades estreta carretera que hi porta enmig d'un paisatge acolorit segons els trams pel verd fosc de les alzines, els verds més pàl·lids i grocs dels prats i els tons platejats del riu Llémna ha resultat ser també el destí que han triat desenes de ciclistes de carretera per passar-hi el diumenge al matí. Segons m'assabentaré una estoneta després, de la veu dels meus amfitrions a Sant Aniol, en Josep Serra Plantés i la Nati Oliveras de can Tura, «aquesta carretera s'ha posat de moda entre els ciclistes». La meva impressió que aquesta circumstància és favorable als amos de l'emblemàtic i avui únic restaurant del poble és desmentida per ells mateixos de seguida: «Els ciclistes no gasten gaire, esmorzen a Sant Martí de Llémna i aquí només s'aturen a beure una aigua.»

El centre del poble és l'antiga església parroquial de Sant Aniol, i és aquí on em dirigeixo quan arribo al poble i on trobo la primera sorpresa. Deixo el cotxe a un petit aparcament que hi ha al costat del nucli format per l'església, l'antiga rectoria —que ara és una casa de colònies— i un parell de cases. Hi ha una zona de joc infantil i una petita font que

la pandèmia de la Covid-19 mantenen, el dia de la visita, tancades. No m'esperava trobar l'aparcament ple de cotxes, i encara menys sentir enrenou de veus, i això em fa decidir a acostar-m'hi abans d'anar a can Tura, on havia quedat amb en Josep. A l'església s'hi arriba per unes escales que s'enfilen envoltades d'un parell de cases que destil·len antigor i es veuen cuidades; vull destacar cal Sastre, que fins fa poc més o poc menys de vint anys havia estat botiga. Com després m'explicarà en Josep, «hi venien oli, *carburo*, petroli per la llum, sabates, també feien alguns menjars... una mica de tot.»

La Nati també recorda que en un pis superior de cal Sastre hi havia anat a escola. Quan ella i en Josep hi estudiaven eren uns 40 alumnes. La botiga, l'escola o la barberia són tres dels equipaments que el poble ha perdut en les darreres dècades, al mateix ritme que ha anat perdent població. Tal com ens expliquen, s'havia arribat a construir un edifici nou per a l'escola però el van tancar en pocs anys per falta de mainada, i l'immoble es va deteriorar tant que el van enderrocar. Ara no hi ha escola ni al poble ni al municipi, i els nens i nenes que hi viuen agafen cada dia l'autobús per anar a estudiar a Sant Gregori, a les Planes d'Hostoles, a Amer...

La missa dominical. Tal com deia, segueixo les veus i descobreixo que la casualitat ha fet que anés a Sant Aniol el dia de missa. Abans n'hi havia cada setmana, però des de fa uns anys el rector de Sant Gregori puja a dir-ne només una vegada al mes. I avui, en ple estiu, tampoc hi ha anat el rector, sinó un diaca. La bonica església parroquial de Sant Aniol es troba enmig d'una placeta plena de gent, tothom amb les preceptives mascaretes i fent petar la xerrada a la sortida de missa. D'origen romànic, el temple apareix esmentat per prime-

A l'esquerra, el nucli central del poble de Sant Aniol de Finestres, apinyat al voltant de l'església. Al detall, l'interior del temple parroquial, molt ben restaurat.

*La Garrotxa
són els camins que tries*

lagarrotxalatevaterra.com

CONSELL COMARCAL DE LA GARROTXA

LA GARROTXA
la terra dels volcans

